

Legenda o Luni Levi

GORDANA KUIĆ

alnari
PUBLISHING

Beograd, 2010.

Prolog

URANO PROLEĆE GODINE 1492. VOJSKE katoličkih kraljevstava severa, posle krvavih bitaka, osvojiše Granadu na krajnjem jugu Španije, koja bejaše poslednje uporište višestoletne mavorske vlasti. Odmah posle predaje tog dičnog grada, predstavnici moćne Jevrejske zajednice okupiše se u iščekivanju glasnika kojeg uputiše sa dvora svoje prestonice kralj i kraljica Španije. U svojim rukama, kraljevski pismonoša, mirno i svečano kao da hita sa proglasom o promeni imena nekog gradskog trga, donosio je Dekret o izgonu, jedan od presudnih dokumenata ne samo za jevrejski narod Španije, već i za opšti opstanak Izrailja.

Starci dugih sedih brada u skupocenim odorama čekahu u tišini, gotovo skamenjeni na svojim sedištima. Smrknuti kao nikad dotad, oni upirahu poglede u daljinu, poglede prazne i besciljne nalik na samrtničke, poglede onih koji napuštaju ovaj svet, a ne znaju šta ih u drugom očekuje. Slutili su okupljeni jevrejski rabini, učenjaci, filozofi, finansijeri, prevodioci, iscelitelji, lekari i savetnici da će svi oni, upravo poput umirućih, biti prognani iz svog sveta, iz voljene Španije, u onaj drugi nevoljeni samim tim što im je stran. Njihove slutnje ne bejahu samo odraz staračkog straha, bezrazložna i proizvoljna nagađanja. Njihove strepnje bejahu potvrđene bezbrojnim dokazima i potkrepljene mnoštvom užasavajućih činjenica. Tokom poslednjih godina oblaci dima spaljenog jevrejskog mesa vetar je nosio sa lomača i štipao im nozdrve; prijatelji i rođaci nestajali su u podrumima inkvizitorskih kazamata,

a njihovi bolni urlici prilikom mučenja do priznanja ili smrti, dopirali su do svačijeg uha; imovina onih koji su nešto posedovali bivala je pljenjena; opšti strah od potkazivanja pod silom pretnje i pritiska prenosio se kao zaraza; mreža laži, izdajstava, podmetanja, naturenih priznanja i duhovne torture nezadrživo se plela oko svakog Jevrejina ili jevrejskog konvertita nagnanog na pokrštenje da bi sačuvao život i otadžbinu; zebnja preobraćenih u hrišćanstvo da će biti žigosani kao judaizanti, naime, oni koji su samo prividno prihvatili katoličanstvo a u srcu i u tajnosti ostali Jevreji, jačala je iz dana u dan hranjena mnogima na taj način osumnjičenim i zbog toga umorenim. Jednom rečju, okupljeni dostojanstvenici Jevrejske zajednice Granade bejahu svesni da je njihov celokupni narod izložen svojevrsnom i namenski osmišljenom poniženju i istrebljenju.

Ophrvani brigom i tugom, starci se, u tom opštem muku, prisećahu hiljadupetstogodišnjeg opstanka na Pirinejskom poluostrvu, gde stigoše u doba velikog Rimskog carstva. Drevni spisi govorahu o njihovom usponu i procvatu u zlatno doba kalifata, kada su ruku pod ruku sa arapskim misliocima proučavali radove filozofa, astronoma i astrologa antičke Grčke, savetovali slavne kalife, dičili se položajima državnika, bankara, emisara i graditelja, vodili međudržavne pregovore, a ponekad i ratne pohode držeći se zapisa velikih vojnih stratega, uživali slobodu misli i govora i osnovno ljudsko pravo poštovanja sopstvene vere. Rađali su se, odrastali, venčavali se i umirali povinujući se zapovestima koje Bog dade Mojsiju na brdu Sinaj pošto decu Izrailja izvede iz egiptaskog ropstva. I grešili su, svakako, jer jedino čoveku od svih bića koje stvori, Svevišnji dade slobodu izbora između dobra i zla, kobnu mogućnost odlučivanja zbog koje ljudi ispaštahu u svom zemaljskom bitisanju više od lava, orla ili zmije. Za njihove grehe stizala ih je Tvorčeva kazna koja je Njegov izabrani narod šibala strašnije i oštrije nego ma koji drugi. Zato Jevreji, rasuti po celom poznatom svetu, življahu u večnom iščekivanju Mesije, spasioca i iskupljiivača svih grešnika, i sledstvenom povratku u svoju prapostojbinu, nebeski Jerušalajim.

I pitahu se umni starci ko će sad njih izvesti iz Španije, ako bi se najgora nesreća ipak dogodila pa bi već pripremani Dekret o izgonu kralj

Ferdinand Drugi Aragonski i kraljica Izabela Kastiljska zaista potpisali? Hoće li rabin don Isak Abravanel, ministar finansija španskog dvora, najpametniji od pametnih, najuporniji od upornih, i najbogatiji od bogatih, preuzeti ulogu novog Mojsija? Je li ga Gospod za tu ulogu odredio? Zna li uopšte Svevišnji kakva pošast se sprema Avramovoj deci? Da li ju je On, kao i sve što se vidi očima, čuje ušima opipava prstima, njuši nozdrvama, i sve što se ljudskim čulima ne može osetiti a postoji, da li je On taj jad njima namenio? Jesu li oni takvu strahotu zaslužili počinjenim gresima? Hoće li se, posle ovog najstrašnijeg od svih užasnih progona, Jevrejima najzad ukazati smisao Vasiona ili će se ona, božjom srdžbom zbog ljudskog proučavanja zvezda, jednostavno raspasti? Hoće li se Bog smilovati na sve njih i opet im ukazati na put čovekove misije na Zemlji? Razdvojiti more? Raspaliti oganj protiv neprijatelja Izrailja? Sve je to moguće, mišljahu starci, ali malo verovatno.

Uprkos svemu, u odaji za sastanke Jevrejskog veća nada u srećno razrešenje jevrejskog pitanja u Španiji još je tinjala, a tinjala je zato što vođe plemena Izrailja u Granadi do tada još nisu bili saznali za ishod don Abravanelove audijencije kod kraljevskog para, ishod zadatka koji je slavni velikodostojnik preduzeo očekujući da trenutna pohlepa nadvlada trajnu zamisao etnički čiste katoličke države i da tom ljudskom, pa i kraljevskom slabošću spase sve španske Jevreje od nemilosrdnog uništenja. Naime, rabi Isak ponudi kralju i kraljici nečuvenu sumu od trideset hiljada dukata za samo jedno sićušno ali ključno i sudbonosno odmahivanje glavom, ili tiho izgovoreno „Ne“, ili jednostavno odlaganje do sledeće prilike, jednom rečju, za odbijanje potpisivanja Dekreta o izgonu na čemu je insistirala inkvizicija. I kraljevi su ljudi, pomišljahu jevrejski bogataši, a sa njima se složiše i mnogi učitelji, pokolebaće se zbog tolikog blaga. Vladari su ne samo ljudi, već najčešće i gramzivi ljudi. I katolici su ljudi, pa i oni, ako nisu zagriženi, gaje priličnu ljubav prema zlatu.

Tek kasnije do skupa u Granadi stići će vest koja će potvrditi i njihove procene i njihove strahove. Jevrejski mudraci se nisu prevarili: kralj i kraljica bejahu spremni da prodaju svoje potpise, ili, bolje rečeno, da dozvole Jevrejima da ih otkupe. Posle dugog, ubedljivog i savršeno sastavljenog govora punog razuma, logike, ali i odane poniznosti, rabi Isak primeti popuštanje prvo u očima njegovog visočanstva,

a zatim i u pogledu njenog veličanstva koji je milovao zlatne kolutiće. I upravo kada je sa zadovoljstvom i ushićenjem zaključio da je posao obavljen, taj grandiozni čin, taj istorijski poduhvat osujeti veliki inkvizitor, uporni i nepokolebljivi ispitivač i nepopravljivo sumnjalo, Tomas de Torkemada, koji, skriven iza tajnih vrata u obliku lepe slike iz lova čuvenog umetnika Asperosa de Kamarilje, prisluškiavaše viščasovni razgovor. U odlučujućem času, kada rabi Isakovo bledo lice već ozari neprimetan osmeh, veliki inkvizitor ulete u odaju uz prodorni šušanj svojih raskošnih plaštova i još prodorniji urlik praćen podizanjem krsta, koji držaše obema rukama, visoko iznad glave:

„Izdajnik Juda prodade Spasitelja za trideset srebrnjaka, a vaša visočanstva se spremaju da ga prodaju za trideset hiljada dukata! Evo vam ga, uzmite ga i prodajte ga! Proglašavam ovaj čin ponovnom izdajom božjeg sina!“ Zatim tresnu raspećem o sto i izjuri iz odaje.

Uplašeni kraljevski par tada pokaza da je rob moćnijeg carstva od njihovog, carstva silne katoličke crkve. Istog časa, bez daljeg promišljanja i odlaganja, sasvim zbunjeni i unezvereni, kralj i kraljica staviše potpis na dva, umesto na samo jedan proglas: prvi bejaše onaj o izgonu Jevreja iz cele Španije koju moraju napustiti do 31. jula 1492. godine, a drugi onaj o isplavljanju brodova pod vođstvom Kristifora Kolumba 3. avgusta iste godine.

Vest o ovom prvom proglasu pristiže u raskošno zdanje Jevrejske zajednice smeštene u srcu prekrasne Granade ovlaš obujmljeno šakama glasnika čija službena pratnja otvori teška vrata, a on bez mnogo okolišanja, uz kratak i ućtiv pozdrav, poče čitati kobno štivo ne obraćajući ni malo pažnje na talas komešanja, žamor i mrljanje zabrinutih, pa čak i očajnih jevrejskih velikana koji se naprećac pretvoriše u obične starce drhtavih tela i suznih očiju:

„Don Fernando i donja Izabela, šalju pozdrave princu don Huanu, Našem dragom i ljubljenom nasledniku, prinčevima, sveštenicima i jevrejskim zajednicama ovoga grada i svih gradova, sela i naseobina naših kraljevstava i dominiona!

„Znati, vi svakako morate znati, da Mi bejasmo obaveštavani o postojanju neiskrenih hrišćana, judaizanata i pobunjenika protiv naše svete katoličke vere. Ta činjenica je utvrđena i neoboriva, a ona proizlazi iz stoletne povezanosti hrišćana i Jevreja. Zbog toga, Mi u zakoniku

Legenda o Luni Levi

od 1480. godine naredismo odvajanje pomenutih Jevreja u svim gradovima, selima i naseobinama Naših kraljevstava i dominiona, i dodelismo im kvartove i oblasti gde moraju živeti, a sve u nadi da će se putem takvog razdvajanja ova rasprostranjena i nadasve opasna pojava izgubiti. Naredismo, nadalje, inkviziciju u Našim kraljevstvima i dominionima. Kao što znate, ona postoji i radi već dvanaest godina, a zahvaljujući njoj, što je takođe dobro poznato, mnogi grešnici bejahu otkriveni, ne samo predanim radom inkvizicije i sveštenstva, već i drugih svetovnih institucija.

„Utvrđena je, na taj način, ogromna šteta koju podnesoše hrišćani, a koju prouzrokovala njihova povezanost sa Jevrejima i razgovori sa njima. Jer, jasno je dokazano: Jevreji neprestano pokušavahu svim sredstvima koja su im na raspolaganju da odvuku hrišćanske vernike od Naše svete Katoličke crkve, da ih od nje odvoje da bi ih prisajedinili svojoj veri i na taj način podjarmili i njenim štetnim načelima zatrovali. Oni uvođahu hrišćane u svoje rituale i verske običaje na skupovima gde im čitahu, i čitahu hrišćanskoj deci iz knjiga koje im poklanjahu da iz njih ona mogu recitovati njihove molitve i objavljivati postove, proučavati njihovu Bibliju, i obaveštavati druge o njihovim praznicima pre praznovanja. Oni im davahu iz svojih kuća beskvasni hleb i ritualno zaklano meso, upoznavajući ih sa pravilima ishrane i ubeđujući ih da moraju ispunjavati, poštovati i održavati Mojsijev zakon jer, sramno ustvrdiše, druga istinska vera ne postoji. Sve to dokazasmo na osnovu izjava i priznanja kako samih Jevreja, tako i onih koje oni podmitiše i prevariše. Takvo ponašanje i delovanje prouzrokovala veliki gubitak za Našu svetu katoličku crkvu.

„Iako Mi saznadosmo o svemu tome i ranije, a takođe bejasmo vesni da jedini stvarni lek za ovu nevolju i porok leži u razdvajanju pomenutih Jevreja od hrišćana, a da bismo to postigli izgnati ih moramo iz našeg kraljevstva, Mi dosad smatrasmo da je dovoljno što ih oterasmo iz gradova, sela i naseobina u Andaluziji, gde, kao što je rečeno, već počinise ogromnu napast. Smatrasmo da će to biti pretnja za one koji žive u drugim gradovima, selima i naseobinama u Našim kraljevstvima i dominionima, i da će oni prestati grešno delati, onako kao što je gore opisano.

„Zbog toga kaznismo Jevreje čija krivica za velike grehe protiv Naše svete katoličke vere bejaše dokazana. Na Našu žalost, ove kazne bejahu nedovoljne za potpuno izlečenje, za sprečavanje i zaustavljanje besprimernog poniženja nanesenog našoj hrišćanskoj veroispovesti i religiji. Jer, otkrismo i videsmo Jevreje kako slede svoje zle namere svukuda. Da bismo sprečili dalje ugrožavanje Naše svete vere, kako zbog onih koje je Bog sačuvao dosad, tako i zbog onih koji posrnuše ali se povратиše u okrilje Crkve, Naše svete Majke, a imajući na umu ljudsku slabost kao i prevare i intrige Nečastivog koji Nam se neprestano suprotstavlja, odlučismo da odstranimo suštinski uzrok ovog zla: da uklonimo Jevreje iz naših kraljevstava. Kada zločin počini bilo koji član jednog društva ili zajednice, pravedno je da se to društvo ili zajednica rasture, jer, inače, niži nestanu i pate u ime viših, a manjina u ime većine.

„Zbog toga, a uz savetovanje sa sveštenstvom, višim i nižim plemstvom, ljudima od nauke i savesti iz našeg Saveta, kao i uz saglasnost njihovu, Mi se složismo u odluci da izdamo naredbu o izgonu svih Jevreja i Jevrejki iz naših kraljevstava. Nijedan od njih ne sme se nikada vratiti i ovde nastaniti. Zato izdamosmo ovaj proglas koji glasi: Mi naređujemo svim Jevrejima i Jevrejicama koji žive, stanuju ili se nalaze u našim kraljevstvima i dominionima, ili su prisutni ovde ili bilo gde iz bilo kog razloga da napuste Naša kraljevstva i dominione do kraja meseca jula ove godine zajedno sa svojim sinovima i kćerima i poslugom i jevrejskim rođacima, starim i mladim, novorođenim ili na umoru. Usuditi se ne smeju da se vrate i žive gde su nekada živeli, niti da prođu kroz naše zemlje iz bilo kojeg razloga pod pretnjom smrtno kazne i oduzimanja celokupne imovine u ime Našeg dvora i Kraljevske blagajne. Ove kazne biće sprovedene bez suđenja ili oglašavanja krivice.

„Mi naređujemo i izjavljujemo: niko u Našim kraljevinama, ma kakav bio njegov društveni položaj i uticaj, ne sme primiti pod svoj krov, ne sme uzeti u zaštitu ili odbranu, otvoreno ili tajno, Jevrejina ili Jevrejku, počevši od gore pomenutog datuma, kraja meseca jula ove godine, pa zanavek ni na svojim imanjima, ni u kućama, niti bilo gde u Našim kraljevstvima i dominionima, pod pretnjom kazne da se onima koji pružaju pribežište Jevrejini ili Jevrejki imovina, vazali, dvorci i utvrđenja, ili bilo šta što je moguće posedovati ili naslediti, odmah i bez

suđenja oduzmu. Oni će takođe izgubiti naklonost i privilegije Našeg dvora i Kraljevske blagajne.

„Da bi Jevreji i Jevrejke mogli raspolagati svojim dobrima od sada pa do kraja meseca jula, Mi ih uzimamo u svoju kraljevsku zaštitu da bi se kretali slobodno tokom ovog razdoblja u cilju prodaje, razmene ili poklanjanja svojih pokretnih dobara i zemlje. Tokom ovog perioda svako nasilje, šteta ili nepravda počinjena protiv ovog naroda i njihove imovine biće protivzakonita, a počinioci kažnjeni kao osobe koje ugrožavaju bezbednost kraljevstva.

„Ovim proglasom Mi dozvoljavamo Jevrejima i Jevrejicama da iznesu iz Naših kraljevstava i dominiona morem ili kopnom svoje vlasništvo i dobra ako ona nisu zlato, srebro i kovani novac, ili bilo kakav predmet koji je zakonom ove zemlje zabranjen za iznošenje, uključujući i menice. Mi nalažemo svim Savetima i Dvorovima, velikodostojnicima Kraljevstva, *caballeros i escuderos*, plemićima i blagajnicima, zvaničnicima i velmožama u gradu Avila i drugim gradovima, selima i naseobinama Naših kraljevstava i dominiona, svim vazalima koji su pod Našom upravom da ispune Našu kraljevsku zapovest i sve što je napisano u njoj, da učine dobročinstvo i pruže pomoć onima kojima je potrebna, a u protivnom biće kažnjeni gubitkom Naše naklonosti i oduzimanjem imovine.

„Radi širenja glasa o ovom Našem zakonu, Mi zapovedamo da se ovaj proglas pročita na trgovima u ovom gradu i svim većim gradovima, u selima i naseljima u biskupskom dominionu, i da ga oglase državni čitači u prisustvu državnog beležnika.

„Nikome se ne dozvoljava delanje protivno ovom zakonu.

„Proglašeno važećim u Našem gradu Granadi, 31. dana meseca marta 1492. leta Gospodnjeg, Ja, Kralj, i Ja, Kraljica.

„Ja, Huan de Koloma, sekretar Kralja i Kraljice, naših Gospodara, napisah kao što mi je naređeno.“

* * *

I tako, stotine hiljada španskih Jevreja počеше se spremati za daleka putovanja, u izgnanstvo. Oni ostaviše ispucalu i žednu andaluzijsku zemlju i neosenčenu kastiljsku visoravan, a poneše sobom žalopojke

drevnih romansi. Bogati i siromašni se izjednačiše, jer bogati prodavahu čitava imanja za jednu mazgu i poneše samo ono što je siromašnima predstavljalo celo imanje: *Toru**, *talet†*, nešto hrane, kovčeg odeće i poneku uspomenu ako ne bejaše napravljena od plemenitih metala. Za izgnanima ostajahu mnogobrojne gomile stvari poput najednom izraslih brdašaca sačinjenih od sedefnih medaljona, srebrnih molitvenih posuda, zlatnih pehara i tkanina protkanih bisernim nitima, igala od slonovače i poslužavnika od abonosa.

Vijugavi nizovi ljudi, kao mreža potoka, ispresecaše žuto tlo jevrejske majke i maćehe Španije, da bi se svi ulili u okean i more, jer ih koynom niko ne hte voljno primiti. I kao što je zabeležio hroničar tog najnesrećnijeg od svih nesrećnih vremena, Jevreji preplaviše drumove, polja, planine, šume, pustoši i maslinjake svoje zemlje koju im naprečac proglašiše tuđom, ali koja im u srcu zauvek ostade bliska. Usred golemog jada na putu izгона neki padahu, drugi ih dizahu, jedni se razboljevahu, drugi umirahu, a neki se i rađahu. Poneki hrišćanin, sažalivši se nad ljudskom patnjom, pozva ih na pokrštenje. Malobrojni se, usled muka neizrecivih, i pokrstiše. Žedni i izgladneli danima putovahu do obala, do luka, odakle će ih brodovi odneti na istok ili na jug. Dok teogobno miljahu prema moru, oni plakahu za umrlima, a plakahu i zbog rođenih. Bolesne negovahu, decu uljuljkivahu. Stvari im ispadahu pa ih oni, povijeni pod njihovim teretom, pored drumu ostavljahu...

Tada stari rabin Solomon Ruben ben Izrael Toledski, usred vriske, jauka i zapomaganja koji odzvanjahu nebom *Sfarada‡*, naloži ženama, i starcima, i devojka, i ucveljenim udovicama, i udatim mladicama da pevaju, a mladićima i starcima da sviraju u frule i tamburine. Zaori se otegnuta, melanholična melodija na otresitom španskom jeziku, koji im od drevnih vremena postade maternji i čije reči pričahu o ljubavi prema zemlji koju smatrahu svojom, ali koju bi ipak sa radošću napustili zbog samo jednog pogleda na Zid srušenog Hrama u Jerušalajimu. Uz smrt i rađanje, primeti rabi Solomon, s bolom u srcu i s pesmom na usnama, deca Izrailja na još jednom pohodu u nepoznato, stizaće u luke Kadiz, Tortozu i Barselonu, i molitvama svojim preklinjaće Boga

* Nauk, pouka (hebrejski); prvih pet knjiga Tanah, Starog zaveta.

† Molitveni šal (hebr.)

‡ Španija (hebr.)

Legenda o Luni Levi

za milost, i ponadaće se čudu božjem: da On pretvori izgon u povratak, da se iz zlatne Španije obru u zlaćanom Jerušalajimu, da ih tako Svevišnji sačuva i spase. Ali molba im neće biti uslišena i čudo se ovoga puta neće dogoditi.

Počinivši teške zločine protiv čovečnosti, vladarski par najvećeg dela Iberije najzad pročisti celu Španiju: i Kastilju, i Valensiju, i Kataloniju, i Aragon i Andaluziju; i sve njene gradove: Avilu, Saragosu, Barselonu, Geronu, Tortozu, Taragonu, Toledo, Madrid, Segoviju, Salamanku, Burgos, Kordobu, Granadu, Sevilju, Malagu, Sjudad Real, Kartaginu, Leon, Leridu, Teruel, Alariz, Monzonu i Gibraltar gde se afrički i evropski kontinent gotovo dodiruju; i sve njene reke: Guadalquivir, Erbu, Taho, Duero; i sva njena ostrva, Majorku, Menorku i Ibicu; i sve gore, i zaravni, i maslinjake, i vinograde, i posede, i zamke, i kule. Zemlja im ostade crvena od krvi, ali njima se činjaše mlečno belom poput morske pene napokon istrgnute od mrkih voda jevrejskog gliba. Svoju katoličku kraljevinu Ferdinand i Izabela rasteretiše: pobiše i prognashe sve Jevreje, a i Arape koji se na tlu Španije nazivahu Mavrima.

A poslednji vladar Mavara, gospodar Beni Ahmera, vođa Sinova Crvenog, godine 1487. po hrišćanskom kalendaru, iz Granade posla emisare moćnom turskom sultanu Bajazitu koji tada bejaše u karamanskoj vojni, ali odašiljaše i primaše poslanike. I drevni mavarski vođa zamoli ga usrdno i ponizno za pomoć, jer ga Ferdinand Aragonski i Kastiljski potiskivaše sve žešće i bezobzirnije iz njegovih vekovnih posedstava. Bajazit mu hitro otposla flotu, koja doduše opleni španske obale, ali ne zaustavi katolički prodor.

Tada sedobrki turski istoričar, Amin ben Asad zapisa sledeće: „Kada slavni sultan Bajazit ču o zlodelima koja počinise kraljevi neverničke đaurse* Španije nad nedužnim jevrejskim življem, on pokaza sažaljenje prema izgnanicima, pa pošto se glas pronese da oni, za odmorištem svojih namučenih i izranjavljenih stopala tragaju, on otposla stotine glasnika i pismonoša svojih u sve krajeve osvetljene sjajem Osmanlijske vlasti koja se prostiraše od Persije do severa Balkana. I carski ferman† ispisan rukom omiljenog padišahovog pisara Ismaila pročita na hiljade

* Hrišćanski (arapsko-turski).

† Sultanova pismena zapovest potvrđena njegovim tugrom (tur.).

telala, a on naređivaše da nijedan od svih Bajazitovih robova-velikodostojnika, svih beglerbegova*, aga†, paša‡, sandžakbegova§, dizdara¶, alajbegova**, muftija†† ikadija‡‡, daniko od poslednjeg čauša§§, akindžije¶¶ i jasakdžije*** do samog velikog vezira†††, ne sme se usuditi da otera Jevreje, već da ih ima blagonaklono primiti.“

Ovu priču nastavi beležiti za nova pokoljenja učeni istoričar i rabin, Elijahu Almunzin od Krita, dok gledaše sa svoje kule osmatračnice brodovlje kako plovi modrim Velikim morem sa zapada na istok, gazeći duboko pod teretom mnoštva njegovog naroda tog vrelog, nesrećnog leta jevrejske 5252. godine: „Smrtni strah od velikog padišaha i sultana Bajazita, najsilnijeg na svetu, spopade sve njegove podanike svih vera, sve Turke, Arape, Jermene, Grke, Cincare, i Slovene, pa oni ukazaše Jevrejima dobrodošlicu i pružiše im zaklon i zaštitu. Zato hiljade i desetine hiljada izgnane dece Avramove dođoše u Istočno carstvo i ispuniše Tursku imperiju od Safeda do Stambola, od Salonike do Sarajeva svojim tužnim ali korisnim prisustvom. I osnovaše oni bezbrojne pravostavne zajednice i pomagahu velikodušno one svoje sunarodnike koji se premeštahu iz grada u grad, iz države u državu, na putu prema Stambolu. U tom ogromnom preseljenju, mnogi od njih vratiliše se u svoju drevnu zemlju, u Izrael, kao što prorok Jeremija proreče.“

I još je zabeležio vredni hroničar: „Silni Bajazit bejaše veliki vojskovođa i pronicljiv čovek, i on se podsmehnu zatucanom katoličkom kraljevskom paru što u ime vere istera najvredniji sloj svojih podanika

* Namesnik najveće vojno-administrativne oblasti u Turskoj koja se nazivala beglerbegluk ili ejalet (tur.).

† Starešina, zapovednik, počasni naziv za pojedine turske dostojanstvenike, državne činovnike i zapovednike plaćene vojske (tur.).

‡ Titula najviših vojnih i upravnih funkcionera u Turskoj (tur.).

§ Vojni i upravni namesnik jednog sandžaka (tur.).

¶ Zapovednik tvrđave u Turskoj (tur.).

** Starešina spahija jednog sandžaka (tur.).

†† Pravnik koji je ovlašćen da izdaje pravna mišljenja, fetve, u skladu sa islamskim zakonom (tur.).

‡‡ Sudija, državni organ nadležan za sudske poslove na području jednog kadiluka (tur.).

§§ Dvorski organ kome je povereno izvršenje raznih poslova; niži čin kod janičara (tur.).

¶¶ Pripadnik turske lake konjice koja je svojim upadima i pustošenjima pripremala osvajanja (tur.).

*** Stražar, lični pratilac (tur.).

††† Prvi ministar u Turskom carstvu: predsednik ministarskog veća koje je delovalo u okviru carskog divana; rukovodi celokupnom državnom upravom i vojskom (ar.).

Legenda o Luni Levi

uprkos svesti o njihovoj marljivosti, pameti, pismenosti, znanju jezika, trgovačkom umeću i pregovaračkoj veštini, njihovoj sposobnosti da stižu i plaćaju danke i harače* uredno i bez pogovora u dogovorenom roku. I primeti mudri car da se potreba njihova podudara sa potrebom njegovom: njihova, da nađu novo ishodište na svom večnom putovanju, a njegova, da u svom ustalasanom i bujnom carstvu nađe novi izvor umeća, spretnosti i prihoda.“

Tako zapisa hroničar za nova pokolenja i njegove reči bejahu istinite.

* Glavarina; godišnji tribut turskih vazala (tur.).

Izgon

UPRASKOZORJE, DOK SE SUNCE TEK rađalo na istoku, vrelinu tog letnjeg dana nije osvežio jutarnji povetarac, upravo kao ni onda, na isti dan, pre dve hiljade i sedamdeset i osam godina, kada Vavilonjani osvojiše Judeju i srušiše Prvi hram u Jerusalimu, i, kao i onda, pre hiljadu četiristo dvadeset i dve godine, kada rimske legije razoriše Drugi hram u istom gradu, što ovaj najnoviji izgon učini trećim hurbanom* jevrejskog naroda.

Nebo se plavelo, a svet senki koje bi drveće i oblačci inače stvarali, ostao je na nekom drugom kraju kugle zemaljske, izostavši u uzavreloj luci primorskog grada Barselone. Sunce se hitro uzdizalo, ravnodušno prema svemu što se na tlu koje obasjava ikada događalo ili će se ikada dogoditi, i sledilo svoju putanju ne oklevajući. Međutim, ni ljudi njemu, žarkom suncu i gospodaru dana, nisu na tom mestu i u tom času posvećivali dužnu pažnju niti pridavali zasluženi značaj. Vrelinu tog blistavog nebeskog tela, koje je pržilo uporno i bez milosti, činilo se da niko ne primećuje među stotinama muškaraca, žena i dece koji su se tiskali, plakali, uzdisali, ćutali, mrmljali, jaukali, pevali, naizmenično ili istovremeno, a svi se molili, naglas ili u sebi, Bogu koji ih je ili opet zaboravio, ili ih pak kažnjavao po ko zna koji put u njihovom postojanju – broj je samo On znao.

* Uništenje, rušenje Hrama u Jerusalimu (heb.).

Miris mora mešao se sa vonjem oznojenih tela; zvuci talasa sa onim uobičajenim prodornim žamorom paničnog i obezglavljenog sveta; boje sivog kamena sa šarenilom mase. Luka, prekrivena gomilom sabijenih prognanika, poput kotla na vatri punog guste tečnosti, ključala je, prelivala se i cvrčala u dodiru sa žarom koji je palio iz zemlje i sa neba. Nemoćni su se onesvešćivali, deca su ili spavala u vreloom bunilu ili vrištala, a samo mali broj pribranih brisao je orošena čela i pokušavao da se rashladi na obližnjoj česmi.

Oronuli brod „Felisidad“* (kakve li ironije, mnogi pomišljahu, pa to i izrekoše uz jedva iscedeni osmeh, a neki se, pak, nadaahu, uprkos svemu, da će im doneti sreću, jer ljudska nada, a pogotovo jevrejska, kao i ljubav prema životu, nikad ne zamiru) ukotvljen u luci izgledalo je da neće moći da primi sve koji su čekali na ukrcavanje. Nekoliko lučkih službenika pokušavalo je da savlada svetinu i zavede neku vrstu reda, ali bez naročitog uspeha. Niko se zapravo još nije ukrcao u brod, već su se Jevreji međusobno dogovarali, preganjali, nadglašavali i doslovce svađali oko tog gorućeg pitanja, koje mnogi prihvatiše kao talmudsko pa se razviše duge rasprave po grupicama oko osnovnog pitanja ko bi trebalo da ima prvenstvo. Talasi rasprave kretali su se zrakasto od onih koji su bili najbliži stepenicama postavljenim između kopna i broda prema ivicama luke. Kad bi vest o jednom rešenju dospela do kraja gomile, koja se, uzgred, stalno povećavala, već bi priča o drugačijoj mogućnosti krenula da se širi od začelja prema udaljenijim delovima mnoštva.

Vreme je neumitno odmicalo, a rasplet zamršenog problema se nije pojavljivao na vidiku. Najzad, jedan čovek vitkog i visokog stasa, obučen u skupoceno ruho bogatog Jevrejina, začudo čisto i neutrcano dugim putovanjem, skoči na hrpu užadi i poče da govori. Njegov glas, iako tih, njegov pogled, zapravo tužan, njegov stav, u stvari, nenametljiv, odisahu svim suprotnostima dosad rečenog: snagom i odlučnošću, vatrom i izazovnošću, sigurnošću i jasnoćom – kao dobro znamenje usred opšte nesreće. Talasanje uzburkane mase se umiri i gotovo naprečac, kao opčinjeni, ljudi počeše da ga slušaju.

* Sreća (špa.).

„Ja sam Solomon iz Toleda“, predstavio se govornik, „i ja vam predlažem da se rasporedite na sledeći način: prvo će se ukrcati porodice sa decom, jer gde god da odemo, novi naraštaji će nam nastaviti rod; za njima mladi parovi, jer će oni izroditi nove naraštaje; potom rabini i učenjaci, jer bez njihovog znanja i uma ne možemo opstati; potom snažni momci i devojke, jer oni mogu izdržati bič sudbine i čekanje na sledeći brod.“

„A starci i starice“, neko doviknu.

„Oni idu sa svojim porodicama, jer koliko znam, nijedan Jevrejin ili Jevrejka u tim godinama nisu bez svojih naslednika.“

„Šta ako su im svi naslednici ubijeni?“

„Odlučite sami: jesu li oni najveći mučenici, pa ih treba pustiti u začelje, ili im život više ništa ne znači, pa ih treba ostaviti u pozadini?“

„Najveći mučenici!“ prolomiše se glasovi mnoštva.

„Slažem se sa vašom odlukom, prijatelji moji! Sad mi još recite: slažete li se vi sa predloženim redosledom?“ upita Solomon iz Toleda smireno pa čak i sa prizvukom ponizne molbe za pristankom svih prisutnih, što mnoštvo dobro prihvati, te oni u glas odvrtiše:

„Slažemo se, Solomone iz Toleda.“

Posle ovoga, usledi komešanje i za čas se, umesto razuzdane gomile unezverenih ljudi, stvori uredna kolona raspoređena po savetu veštog neznanca. Iako ga niko nije poznao, niko se među okupljenim Jevrejima u tom času nije zapitao ko je taj neobični govornik, spasilac i razrešitelj nerešive zagonetke redosleda ukrcavanja.

Takvo pitanje jedino je sebi postavio Sančez Toronja, lučki beležnik, čija je dužnost bila da prebroji sve putnike svih brodova na odlasku u nepovrat i o tome podnese izveštaj nadležnima. Primetio je Solomona iz Toleda na onaj karakterističan način na koji mali čovek opaža velikog, slab jakog, nepošten poštenog, siromašan bogatog. Iako, naravno, Toronja nije zasigurno znao da je Solomon bilo veliki, ili jak, ili pošten ili bogat, i uprkos prvobitnoj pomisli da ga nikad dotad nije video, posle nekoliko trenutaka posmatranja ovog naočitog stranca, kojeg je zapazio i pre njegovog obraćanja svojim zasluženim nesrećnim sunarodnicima u čiju je krivicu odavno bio ubeđen, Sančezu se učinilo da mu je govornik poznat, da ga je negde tokom svog četrdesetogodišnjeg života susreo. Bilo mu je teško da se seti kada i gde, jer je promenio mnoga zanimanja